

ՔՐԻՍՏՈՍ

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԼՈՅՍԻՆ ԱՌՋԵԻ

(Շար․ տե՛ս «Բազմավեպ», 1970, ք․ 1-3, էջ 40)

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԱՆՎԱԻՆՈՐ ԱՂԲԻԻՐՆԵՐ

Քրիստոսի եւ իր վարդապետութեան մասին, չորս Աւետարաններէն զատ, մեզի հասած են ուրիշ գրութիւններ եւս, որոնք «անվանք» (apocryphe) անունը կը կրեն, եւ պատկառելի թիւ մը կը կազմեն:

Այս գործերէն շատերը, ընդհանրապէս, Յիսուսի առաքեալներուն կամ աշակերտներուն վերադրուած են, եւ Աւետարանի, «Գործք Առաքելոց» գիրքի, Նամակներու, Յայտնութեան եւ երբեմն ալ՝ համառօտ գրութիւններու ձեւով կը ներկայանան մեզի:

Վերոյիշեալ գրութիւններէն ոմանք, մեզի ծանօթ աղբիւրներու համաձայն, շատ հին են եւ երկրորդ դարուն արդէն՝ հրապարակի վրայ կը գտնուին:

Ղուկաս Աւետարանիչ, իրմէ առաջ Քրիստոսի մասին գրողներուն ակնարկելով կ'ըսէ. «Շատեր ձեռնարկեցին մեր մէջ կատարուած դէպքերու պատմութիւնը շարադրելու»¹⁶:

Ուրեմն, Ղուկասի համաձայն, Յիսուսի վաթսուհական թուականներուն, զոյու-թիւն ունէին արդէն, Յիսուսի կեանքի վերաբերեալ շատ մը գրութիւններ:

Ս․ Յուստինոս, 150ի առեկները, «Առաքեալներու յուշեր» անունով գրութիւն մը կը յիշատակէ¹⁷:

Անվանք Աւետարաններու անուններ կը յիշուին նաեւ Անտիոքի Եպիսկոպոս՝ Սրապիոնի (200), Կղեմէս Աղեքսանդրա-

ցիի, Որոգինէսի, Եւսեբիոսի, Եպիփանի եւ ուրիշ եկեղեցական հին հեղինակներու գործերուն մէջ:

Հոս կու տանք այդ անվանք գրութիւններու զլխաւորներուն անունները:

1․ «Աւետարան ըստ Եբրայեցւոց», որ, հաւանաբար, արամայերէն լեզուով շարադրուած, արդէն զոյութիւն ունի երկրորդ դարուն սկիզբները:

Ս․ Հերոնիմոս, չորրորդ դարուն, դայն լատիներէնի թարգմանած է: Բայց, ժամանակի ընթացքին, թէ՛ բնագիրը եւ թէ՛ թարգմանութիւնը կորսուելով, մեզի հասած են միայն քանի մը հատուածներ, որոնք տարադնուած են Կղեմէս Աղեքսանդրացիի, Որոգինէսի եւ Ս․ Հերոնիմոսի գործերուն մէջ:

Մեզի ծանօթ հատուկտորներէն դատելով, վերոյիշեալ Աւետարանը՝ շատ մը նմանութիւններ ունեցած ըլլալու է Մատթէոսի Աւետարանին հետ, որ սակայն, տեղ տեղ, չեղած է ճշմարտութենէն եւ ճոխացած անհեթեթ նորութիւններով:

Եպիփանի եւ Հերոնիմոսի համաձայն, «Նագովրեցի» կոչուող աղանդաւորները՝ այս Աւետարանը կը գործածէին:

2․ «Պետրոսի Աւետարան» որ հաւանաբար, 130ի առեկները, Սիւրբոյ մէջ շարադրուած ըլլալու է:

Սրապիոն՝ Անտիոքի Եպիսկոպոսը, 200

16. Ղուկասի Աւետարան, Գլ․ Ա․ 1:

17. Apologie, I, 66:

թուականներուն, ծանօթ է այս կեղծ Աւետարանին:

Եղիպտոսի մէջ, 1887ին, «Պետրոսի Աւետարան»էն երկար հատուածներ ղրտուեցան, որոնց նիւթը, զլխաւորապէս Քրիստոսի խաչելութեան, մահուան եւ յարութեան մասին է:

Այս Աւետարանին հեղինակը, չորս Աւետարաններէն մեծապէս օգտուելով հանդերձ, տեղ տեղ ճշմարտութիւնը խեղաթելւած է: Օրինակի համար, Յիսուսը մահուան դատապարտել կու տայ՝ Հերովդէսէն:

3.- «Աւետարան Եղիպտացոյ», որ 150ի շրջանին, շարադրուած է Եղիպտոսի մէջ, եւ զնոստիկան աղանդաւորներէ դործածուած:

Այս Աւետարանին ծանօթ են՝ Կղեմէս Աղեղսանդրացին, Հիպոլիտոս եւ Եպիփան:

4.- «Աւետարան Երիւնացոյ», որ երկրորդ դարուն զործածուած է՝ Երիոնացի աղանդաւորներէն, որոնք խոտաճարակ կեանք մը կ'անցընէին:

Եպիփանի զործերուն մէջ՝ մէջբերումներ կան այս Աւետարանէն, որ Մատթէոսի Աւետարանին աղեղեցութեան ներքեւ յօրինուած կ'երևի:

Երիոնացի աղանդաւորները «Եբրայեցոյ Աւետարան» կը կոչէին զայն:

5.- «Աւետարան տասնքալիւ Առաքեալներու», որ յունարէն լեզուով զրուած եւ 175ի շրջանին տարածուած է, զլխաւորապէս Երիոնացի աղանդաւորներուն մօտ:

Շատ քիչ րան հասած է մեղի այս Աւետարանէն, որու մասին կը խօսին Որոգինէս եւ Եպիփան:

Վերոյիշեալ կ'էլ զ'Աւետարաններէն զատ, մեղի հատուկորոնք հասած են, Եղիպտական ծագում ունեցող՝ «Թովմասի Աւետարան» (Ք. դար) եւ «Փիլիպպոսի Աւետարան» կոչուած գիրքերէն:

Կան նաեւ շարք մը անվանք զրութիւններ, որոնց բովանդակութիւնը՝ որոշ հետաքրքրութիւն մը կը ներկայացնէ մեղի: Անոնք, ընդհանրապէս, երեսակայուէմամբ յօրինուած են հաւատացեալներու բարեպաշտական զգացումները փայտաշող

պատմութեամբներ են, որոնց մէջ Յիսուսի կեանքէն՝ մասնաւորապէս Անոր մահուութեանէն առնուած գեղեցիկ դրուագներ կան:

6.- Այս տեսակ զրութիւններէն է Յիսուսի «Մանկութեան Աւետարան»ը, որ երեք մասերու կը բաժնուի:

Առաջին ինը զրութիւններու մէջ՝ Յիսուսի ծնունդը եւ մանկութեան օրերը կը նկարագրուին: 10-25րդ զրութիւններու նիւթն է Ս. Ընտանիքին Եղիպտոս փախուստը եւ հօն րնակութիւնը: Հուսկ՝ 26-40րդ զրութիւններու մէջ, Ս. Ընտանիքին Եղիպտոսէն վերադարձը եւ Յիսուս Մանուկին մինչեւ տասներկու տարեկան ըլլալու շրջանին պատահած զէպերը կը յիշատակուին:

Այս Աւետարանը, որ չորրորդ կամ հինգերորդ դարու զործ կը համարուի, հետաքրքրութեամբ կը կարգադրուի եւ մեծ նմանութիւններ ունի Մատթէոսի, Դուկասի եւ Թովմաս առաքեալին վերադրուած Աւետարաններուն հետ:

7.- Յիւնը նաեւ Յակոբոսի անունով ճանչցուած Աւետարանը, որուն առաջին խմբագրութիւնը, հաւանաբար, երկրորդ դարուն տեղի ունեցած է, իսկ մեղի հասած ձևով, երրորդ կամ նոյնիսկ չորրորդ դարու զործ կը թուի ըլլալ:

Այս Աւետարանին մէջ է որ առաջին անգամ, Մարիամ Աստուածածնի ծնողքին՝ Յովակիմի եւ Աննայի անուններուն կը հանդիպինք:

8.- Յիւլի ուշ շրջանէն կան նաեւ Նիկոդեմոսի, Մատթիայի, Անդրէասի, Բարթուղիմէոսի անուններով Աւետարաններ: Վեցերորդ դարէն մնացած է Մատթէոսի վերագրուած կեղծ Աւետարան մը, իսկ իններորդ դարէն «Փիլք ծննդեան Մարիամու», «Փոխումն Ս. Կուսիմ Մարիամու», Էսային, Էսային:

9.- Կարժէ յիշել նաեւ Յիսուսի եւ Արզար թագաւորի իրարու դրած նամակները, որոնք, Եւսերիոս Կեսարացին, ասորերէն լեզուով զրուած՝ «Թաղէի պատմութիւն» գիրքէն առնելով, յունարէնի թարգմանած է:

Յիսուսի եւ Արզար թագաւորի վերոյիշ-

չեալ թղթակցութիւնները, Մոսկւոյ Խորհնայի՝ Հայոց Պատմութեան դիրքին մէջ ալ կը դռնենք:

Ներսիսյ Արզար թաղաւորը, անբուժելի հիւանդութենէ մը տառապելով, մարդկային ամէն տեսակ դեղերէ եւ դարմաններէ յոյսը կտրած, նամակով մը կը դիմէ Յիսուսի, որ դա՛յ եւ դի՛նքը բուժէ: Յիսուս, իր կարգին, նամակով մը կը պատասխանէ Արզարին եւ կը խոստանայ, իր յարութենէն ետք, դի՛նքը բուժելու նըպատակով՝ աշակերտ մը դրելու Եդեսիա:

Մինչեւ հոս յիշուած դրութիւններէն դատ, կան տակաւին անվաւեր անթիւ դործեր, որոնց պարունակութիւնը Յիսուսի կեանքէն աւելի Առաքեալներու կը վերաբերին:

ԱՆՎԱԻԵՐ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄԸ

Գլխաւոր երկու պատճառներ կը մատնանշուին՝ անվաւեր դրութիւններու ծագումը բացատրելու համար: Առաջին պատճառը զիտումնաւոր կարելի է կոչել:

Անվաւեր նկատուած Աւետարաններէն շատերը, որոնք նոյնիսկ երկրորդ դարուն արդէն լոյս տեսած եւ տարածուած են, աղանդաւոր եւ հերետիկոս հեղինակներու արտադրութիւններ են ընդհանրապէս:

Տարիններու ընթացքին, մասնաւորապէս երկրորդ եւ երրորդ դարերուն, բազմացող մոլորեակները՝ արդարացելու համար իրենց կրօնական թիւր ըմբռնումները, աղաւաղուած Աւետարաններ հրապարակ հանած են:

Կեղծ Աւետարաններէն շատերուն մէջ, յստակօրէն կ'երեւի վարդապետական սըխալ դադափարներ տարածելու դիտումնաւոր միտում մը:

Օրինակներով խօսինք: Պետրոս առաքեալի անունով ծանցուած Աւետարանին մէջ ո՛չ միայն պատմական սխալներ կան, այլ նաեւ անպիսի տողեր, որոնց մէջ երեւութապէս կոչուող աղանդաւորներու միտքեր ծուարած են: Երեւութականներու համաձայն՝ Քրիստոս ո՛չ թէ իրա-

պէս, այլ երեւութապէս միայն մարմին առած է:

«Յեղիպացուց Աւետարան»էն մեղի հասած քանի մը կտորներու մէջ, ամուսնութիւնը դատապարտելի արարք մը կը ներկատուի: Ենկրատութեան եւ ուրիշ աղանդաւորներու մարդութիւններն են, որ մուտք գործած են վերոյիշեալ Աւետարանին մէջ:

Թոմաս եւ Փիլիպպոս առաքեալներու, ինչպէս նաեւ Երիտնայիներու վերադրուած Աւետարաններու մէջ՝ դիւրին է հանդիպել ոչ ուղղափառ դադափարներու:

Աւելորդ է ըսել՝ թէ անվաւեր դրութիւններէն շատեր, որոնց մէջ ուղիղ վարդապետութեան աւերթեր կան նաեւ քրիստոնէութեան խորթ մտածութիւններ, ընդհանրապէս լոյս տեսած եւ գործածուած են հերետիկոս համայնքներու մէջ:

Անվաւեր դրութիւններու ծագումին երկրորդ պատճառը կարելի է բարեպաշտական անուանել:

Կեղծ Աւետարաններէն պատկառելի մաս մըն ալ, կարծես դրուած է՝ հրաշապատում պատմութեանը, միամիտ ժողովուրդին հետաքրքրութիւնը չարժելու եւ սնոր բարեպաշտիկ զգացումներուն դոհացում տալու նպատակով:

Արզարեւ, մեղի ծանօթ անվաւեր դրութիւններէն շատերուն, օրինակի համար՝ «Մանկութեան Աւետարան»ի, Յակրոսի, Նիկողեմոսի եւայլն, Աւետարաններուն նիւթն է՝ Յիսուսի կեանքէն հետաքրքրւարժ դրուադներ, որոնք երեւակայտ միտքերու ծնունդ են: Այս դրութիւններու հեղինակները կարծես՝ սխալը չիտակէն, առասպելը իրական պատմութենէն զատելու մտահոգութիւնը ունեցած չեն:

Զե՞ որ Յովհաննէս Աւետարանիչը ըսած է. «Բայց դեռ ուրիշ շատ գործեր ալ կան, զոր կատարեց Յիսուս, որոնք եթէ մէկիկ մէկիկ դրի առնուէին՝ կարծեմ թէ աշխարհս ալ բաւարար պիտի չըլլար պարունակելու այն դիրքերը, եթէ գրուած ըլլային»¹⁸:

Աւետարաններու մէջ չզրուած՝ Յիսուսի այդ անթիւ դորձերն են, որոնք կարծես, ժողովուրդին բերնին մէջ հէքիաթի վերածուելով, անվաւեր գրութիւններու նիւթ հայթայթած են:

ԱՆՎԱԻԵՐ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱՐԺԷՔԸ

Ինչպէս տեսանք, Ղուկաս Աւետարանիչի համաձայն՝ առաջին դարու կէտերը, Քրիստոսի մասին արդէն գոյութիւն ունէին զանազան գրութիւններ: Մեզի հասած անվաւեր գրութիւնները, երկրորդ և յաջորդ դարերու դորձեր կ'երևին: Անոնք մեզի ծանօթ վաւերական Աւետարաններէն կախում ունին, և շատ անգամ, առնոյց աղաւաղուած վերարտադրութիւններն են:

Իրական և կեղծ Աւետարաններու միջև եղած բաղդատութիւն մը, անմիջապէս և յստակօրէն ցոյց կու տայ այն խոր «անդունդը», որ գոյութիւն ունի անոնց միջև, կ'ըսէ Renan, որուն համաձայն՝ կեղծ Աւետարանները «տափակ և մանկական ընդլայնումներ» են չորս Աւետարաններուն:

Ս. Հերոնիմոս «Հիւանդագիրն երազներ» կը կոչէ անվաւեր գրութիւնները, որոնց մէջ վխտացող պատմական սխալները, խեղաթիւրումները, երեւակայածին յերկրանքները՝ հայելիի մը պարզութեամբ ցոյց կու տան անոնց չինծու և առասպելական նկարագիրը:

Անարդար պիտի ըլլար, սակայն, անվաւեր գրութիւններու ամէն արժէք դրանալ: Անոնց մէջ կարելի է դտնել, անշուշտ, արձագանդող առաքելական կամ քրիստոնէական նախաշրջանէն մնացած աւանդութիւններու:

Գիտենք թէ Նոր Կտակարանը՝ մեզի չի ներկայացնէր Քրիստոսի ամբողջական կենսագրութիւնը և հաւատքի բոլոր գիտելիքները:

Նոր Կտակարանի համաջօր՝ եկեղեցական սուրբ աւանդութիւններն ալ ջինջ աղբիւրներ են քրիստոնէական հաւատքին:

Ո՛չ ոք կը յաւակնի հաստատել՝ թէ Աւետարաններէ դուրս, Քրիստոսի և քրիստոնէութեան մասին գրուած որեւէ բան, սուտ է կամ առասպել:

Եկեղեցին, իբր հաւատքի մաս կազմող, կ'ընդունի վարդապետութիւններ ու դէպքեր, օրինակ՝ Ս. Աստուածածնի վերափոխումը, որոնք չկան Նոր Կտակարանի մէջ:

Անվաւեր գրութիւններու մէջ նկարագրուած է Ս. Կոյսին՝ տաճարին մէջ Աստուծոյ ընծայումը: Դարձեալ անվաւեր գրութիւններէն է որ դիտենք Ս. Աստուածածնի ծնողքին՝ Յովակիմի և Աննայի անունները:

Անշուշտ, վերոյիշեալ գրութիւններուն մէջ կան ճշմարտապատում դէպքեր, որոնց վաւերականութեան մասին, սակայն, Եկեղեցին որեւէ երաշխաւորութիւն չ'ընծայեր:

ՅԻՍՈՒՍԻ «ԽՕՍԳԵՐ»

Մեր նիւթին հետ կապ ունին նաև այն համառօտ գրութիւնները, որոնք «անգիր» (Agrapha) անունին ներքև հասած են մեզի:

Այս գրութիւններուն նիւթն է, ընդհանրապէս, Յիսուսի զանազան «խօսքեր» (Logia), որոնք զրաւոր Աւետարաններուն մէջ մուտք չեն դորձած: Անոնցմէ մաս մը կը գտնենք Ս. Հայրերու դորձերուն և ուրիշ զանազան հին գրութիւններու մէջ:

Տասնիններորդ դարու վերջաւորութեան, Եղիպտոսի մէջ գտնուեցան պապիրոսի հին կտորներ, որոնք կը պարունակեն Logia կոչուած այս գրութիւններէն:

1897էն սկսեալ, Grenfell և Hunt գիտնականները, «Oxyrhynchus Papyri» խորագրով, Եղիպտոսէն գտնուած, «անգիր» գրութիւններու հաւաքածոյ մը սկսան հրատարակել:

«Egerton»ի անունով ճանչցուած նշանաւոր պապիրոսը, որ 1935ին, Idris Bell և Skeat հեղինակներու ջանքերով լոյս

տեսաւ՝ «Անձաօր Աւետարանի մը հատուկտար» խորագիրով, մասնազէտներու կարծիքով՝ Գրխտոսէ հոգ, 120-150/ի ժամանակաշրջանին գրուած է:

Մեզի հասած են նաեւ կարճ եւ իրարմէ անջատ՝ Յիսուսի «խօսքեր», որոնք «Յիսուս կ'ըսէ» բառերով կը սկսին: Այս վերջիններս, երկրորդ եւ երրորդ դարու գործեր կը թուին ըլլալ:

Ահա քանի մը նմոյշներ՝ «խօսքեր» (Logia) կոչուած գրութիւններէն.

«Յիսուս կ'ըսէ. եթէ շարաթը սուրբ չպահէք, չէ՛ք կրնար Հայրը տեսնել»:

«Յիսուս կ'ըսէ. Աշխարհի մէջ զանուեցայ եւ մարմինով երևցայ, եւ ամէնքը դիմով զտայ. անոնցմէ ո՛չ ոք ծարաւի էր, եւ հոգիս մարդոց որդիներուն պատճառով տխրեցաւ, որովհետեւ իրենց սրտին մէջ կոյր են, եւ չեն տեսներ»:

«Յիսուս կ'ըսէ. Ուր որ երկու են, անոնք առանց Աստուծոյ չեն, եւ ուր մէկ հոգի կայ, կ'ըսեմ որ ես իրեն հետ եմ: Վերջո՛ւր քարը եւ գիւ հոն պիտի դառնա, կոտորէ՛ փայտը եւ ես հոն չեմ»:

«Յիսուս կ'ըսէ. Զիշ մարդարէ մը, որ իր երկրին մէջ ընդունելի ըլլայ եւ բժիշկ մը, որ բժշկութիւն կատարէ անոնց մէջ, որոնք զինքը կը ճանչնան»:

«Յիսուս կ'ըսէ. Բարձր լերան մը վրայ շինուած եւ ամբացած քաղաք մը՝ չի կըրնար փլչիլ եւ ոչ ալ ծածուկ մնալ», եւ այլն:

ՅԻՍՈՒՍԻ «ԽՕՍԳԵՐ»ՈՒՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

ԵՒ ԱՐԺԷԲԸ

Եղած են գիտնականներ, որոնք ըսած են թէ Յիսուսի այս «խօսքեր»ը, Աւետարաններէն աւելի չին գրութիւններ են, որոնցմէ օգտուած են Աւետարանիչները:

Ուրիշներու համաձայն, այս «խօսքեր»ը կը պատկանին՝ Դուկասէն յիշուած այն հեղինակներուն, «որոնք ձեռնարկեցին մեր մէջ կատարուած դէպքերու պատմութիւնը շարադրել»¹⁹:

Պապիաս Եպիսկոպոսը, 120ի առեկները գրած է. «Մատթէոս՝ երբայեցեալէն լեզ-

ուով կարգի գրաւ (Յիսուսի) խօսքերը (Logia), յետոյ խրատանչիւր ոք զայն մեկնարանեց իր կարողութեան համաձայն»²⁰:

Գիտնականներէն ոմանք ալ, Յիսուսի «խօսքեր»ը կ'ուզեն նոյնացնել՝ վերի տողերուն մէջ, Պապիասի ակնարկած Յիսուսի «խօսքեր»ուն հետ:

Այսօր, սակայն, մասնազէտներու մօտ տիրող կարծիքն է որ Յիսուսի «խօսքեր»ը, մեծ մասով, մեզի ծանօթ չորս Աւետարաններէն ներշնչուած հատուածներ են, կամ ալ Աւետարաններու մէջ զանուեց Յիսուսի խօսքերուն ազաւաղուած զանազան ձեւերը:

Անկարելի չէ, սակայն, որ առջին անգին յիշուած այս «խօսքեր»էն ոմանք, Յիսուսի հարազատ խօսքերը ըլլան, որոնք Աւետարանիչներէն չեն յիշատակուած:

Այսպէս, օրինակի համար, Պօղոս Առաքեալ Յիսուսի սա խօսքը կը յիշատակէ. «Լաւ է տալը քան առնելը»²¹, որ Աւետարաններուն մէջ գոյութիւն չունի: Ո՛չ ոք կը տարակուսի՝ Պօղոս Առաքեալէն յիշուած Յիսուսի խօսքին հարազատութեան մասին:

Առաջին դարուն, Կղեմէս Հայրապետ, Կորնթացիներուն գրած իր նամակին մէջ, Յիսուսի կը վերադրէ սա խօսքերը. «Ինչպէս որ ընէք, այնպէս ալ ձեզի պիտի ընեն. ինչպէս որ դատէք, այնպէս ալ պիտի դատուիք. ինչպէս մարդասէր ըլլաք, ձեզի հետ ալ նոյնպէս մարդասէր պիտի դառնուին»:

Երկրորդ դարուն, Ս. Յուստինոսի (150)՝ «Տրիփոնի հետ խօսակցութիւն» գործին մէջ, Յիսուսի վերագրուած սա խօսքերը կը գտնենք. «Ինչ բանի վրայ որ ձեզ բռնեմ, անոր համեմատ ալ ձեզ պիտի դատեն»:

Որովիշելի գրութիւններուն մէջ ալ Յիսուսէն մնացած կը նկատուի հետեւեալ խօսքը. «Ո՛վ որ մօտ է ինձի, մօտ է կրա-

19. Գուպաս Աւետ., Ա. 1:

20. ԵԻՍԵԻՈՍ ԿԵՍԱՐԱՅԻ, Եկեղ. պատմ., Գ. 39:

21. Գործք Առաքելոց, Ի. 35:

կի. ո՛վ որ հեռու է ինձմէ, հեռու է արթալութենէն»:

Կղեմէս Աղեքաանըրացիի եւ Տերտուղիանոսի գործերուն մէջ կը հանդիպինք Յիսուսի վերադրուող սա խօսքին. «Եղբայրդ տեսար, Աստուած տեսար»:

Յիսուսի վերադրուած վերոյիշեալ «խօսքեր»ը հարազատ ըլլան թէ ոչ, մեծ նորութիւն մը չեն աւելցներ Նոր Կտակարանի սրբազան ժառանգութեան վրայ:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՎՐԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՁԱՂՈՒՐՋ ՀՍՎՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Առաջին դարերու եկեղեցական պատմութիւնը ցոյց կու տայ մեզի, որ հաւառակ վխտացող անվաւեր գրութիւններու, եկեղեցին եւ եկեղեցւոյ օրինաւոր պետերը, առաքեալներէն սկսեալ, պինդ կառնած քրիստոնէական ընդհանցի եւ վրատու աւանդութիւններուն, աջալուրջ կը հսկէին որ կեղծ վարդապետութիւններ մուտք չընդունին հաւատացեալներուն մէջ:

Կարգաւորվ «Գործք Առաքելոց» զերբը, կը տեսնենք թէ ինչպէս առաքեալները կազմակերպուած ձևով կը ղեկավարեն եկեղեցին, ժողովներ կը դաժարեն, նամակներ կը գրեն՝ քարոզիչներ կը ղրկեն քրիստոնէութիւնը տարածելու համար:

Պօղոս առաքեալ կը զրէ Կորնթացիներուն. «Ձեզի աւանդեցի ինչ որ ստացայ»²². «բայց երբ մենք կամ երկինքէն հրեշտակ մը, ձեզի քարոզէ Աւետարան մը, որ տարբեր ըլլայ մեր՝ ձեզի քարոզածէն, նզովեալ ըլլայ»²³:

Սրապիոն՝ Անտիոքի եպիսկոպոսը, Քրիստոսի 200 թուականներուն, իր հաւատացեալներուն կը պատուիրէր որ Պետրոս առաքեալի անունով հրապարակ ելած կեղծ Աւետարանը չկարդան:

Տերտուղիանոս (150-220) կը զրէ թէ 170ի առեկները, Ասիոյ նահանգին մէջ, լոյս տեսած է գրութիւն մը, որուն մէջ կը պատմուի Պօղոս առաքեալին՝ Թեկղ անունով հեթանոս աղջիկ մը քրիստոնէայ դարձնելը, եւայն:

Տարակուսելով վերոյիշեալ գրութեան

վաւերականութեան մասին, կը փնտրուի այդ գրութեան հեղինակը, որ բարեմիտ քահանայ մըն է, եւ իբր պատիժ իր կեղծարարութեան՝ կարգադուրկ կը հռչակուի:

Երկրորդ դարուն արդէն, եկեղեցիներուն մէջ կը սկսին կազմուիլ Նոր Կտակարանի պատկանող վաւերական գրութիւններու ցանկեր, որոնց նպատակն էր, անշուշտ, տէր կանգնիլ միմիայն հարազատ գրութիւններու, զոչուցանելով հաւատացեալները՝ կեղծ ու պատիւր վարդապետութիւններէ:

Շատ քնական էր, սակայն, որ սկզբնական շրջանին, վարսախներով իրարմէ հեռակայ եկեղեցիներու մէջ զոյգութիւն ունեցող ցանկերը, պակասաւոր եւ երբեմն ալ իրարմէ տարբեր ըլլային:

Պէտք է ըսի, սակայն, որ չորս Աւետարանները եւ առաքեալներու նամակներուն մեծ մասը, ամէն ժամանակ, բոլոր եկեղեցիներէն անխափր, իբր վաւերական ընդունուած են: Իսկ առաքեալներու հետեւեալ գրութիւնները, երբեմն, քանի մը եկեղեցիներէ եւ հեղինակներէ, իբր տարակուսական նկատուած են.

1. Պօղոս առաքեալին Երբայցեցոյ նամակը
2. Յակիրոս առաքեալին նամակը
3. Պետրոս առաքեալին երկրորդ նամակը
4. Յովհաննէս առաքեալին երկրորդ եւ երրորդ նամակները
5. Յուդա առաքեալին նամակը
6. Յովհաննէս առաքեալին Յայտնութեան գիրքը:

Այսպէս, մեզի հասած է 180-190 շրջանին գրուած եւ Հռոմի եկեղեցիէն իբր վաւերական ընդունուած՝ Նոր Կտակարանի մաս կազմող գրութիւններու ցանկ մը²⁴, որուն մէջ չկայ ոչ մէկ կեղծ Աւե-

²² Ա. Կորնթացցոց բուրք, ԺԵ. 3:

²³ Գաղատացցոց բուրք, Ա. 8:

²⁴ Այս ցանկի մէր ձեւըը հասած է «Canon de Muratori» կոչուած ձեռագրէն, որ օրինակուած է ութերորդ դարուն եւ 1740ին ալ զգուշուած է Միլան քաղաքին դատարաններէն մէկուն մէջ:

տարանի անուն. բայց այդ ցանկին մէջէն կը պակսին Յակոբոս առաքեալի նամակը, Պետրոսի երկու նամակները, Յովհաննէսի երրորդ նամակը եւ Պօղոսի՝ Եբրայեցոց ուղղութեամբ նամակը:

Պէտք է աւելցնենք, սակայն, որ այս ցանկը մեղի հասած է պահասաւոր: Անոր առաջին եւ վերջին էջերը, որոնց մէջ հաւանարար յիշատակուած ըլլալու են, վերը ըստուած առաքեալներու նամակներէն դէժ ոմանք, կորսուած են:

Բրիտոննէական առաջին շրջանին, դանազան եկեղեցիներու մէջ կազմուած պահասաւոր ցանկերը, շուտով կը կատարելադործուին եւ կը ստանան վերջնական ձեւ մը, որ գրեթէ յար եւ նման է, այսօր, եկեղեցիէն ընդունուած Նոր Կտակարանի պաշտօնական ցանկին:

Նոյն շրջանին ապրող, եկեղեցական, գիտութիւններու հմուտ հեղինակներ, օրինակ Երանոս (ծն. 135-140), Կղեմէս Հայրապետ (150-211), Որոգենէս (185-254) եւայլն, գրեթէ ամբողջութեամբ կ'ընդունին մեղի ծանօթ վաւերական բոլոր գրութիւնները:

Չորրորդ դարէն եւս, մեղի հասած են՝ դանազան եկեղեցիներէ ընդունուած ցանկեր, որոնք, քիչ թէ շատ, մեղի կը ներկայանան կատարեալ ձեւով:

Ունինք ցանկեր, որոնք կազմուած են հետեւեալ թուականներուն. 359ին՝ Ալբրիկէ, 363ին՝ Փոբլիա, 367ին՝ Եղիպտոս, Ս. Աթանաս Հայրապետի հեղինակութեամբ, 382ին՝ Հռոմ. Իսկ 397ին՝ Կարքեդոնի մէջ տեղի ունեցող եկեղեցական ժողովի ընթացքին պատրաստուած ցանկը, որ ամէնէն կատարեալն է, դարեւ ետք, 1546-1563ին, Տրիտենդեան ժողովը վաւերացուց որպէս եկեղեցիէն ընդունուած օրինաւոր ցանկ:

Եղրակացնելով՝ կրնանք ըսել անվարան որ շնորհիւ եկեղեցւոյ հսկողութեան, անվաւեր գրութիւնները, մանաւանդ կեղծ Աւետարանները չեն կրցած մուտք գործել Նոր Կտակարանի մաս կազմող գիրքերու ցանկին մէջ:

(Շար. 3)

Հ. ԵՓՐԵՄ ՏԷՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

